

Siska Katalin

A VALLÁSI ÜGYEK ELNÖKSÉGÉNEK JOGI ANOMÁLIÁJA A TÖRÖK KÖZTÁRSASÁGBAN

The Presidency of Religious Affairs of the Republic of Turkey – The Legal Oddity

Siska Katalin egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
siska.katalin@law.unideb.hu

Törökországban a Vallási Ügyek Elnöksége (törökül: Diyanet İşleri Başkanlığı – a Vallási Ügyek Igazgatósága) egy olyan állami intézmény, amelyet Törökország alkotmányának 136. cikkelye szabályoz. A cikkely szerint a hivatal külön jogszabályban előírt feladatait a közigazgatás keretein belül minden politikai nézettől mentesen, a szekularizmus elveivel összhangban köteles ellátni. A Diyanet hivatalos önmeghatározása szerint, szervezeti identitás szükséges a hithez kapcsolódó vallási ügyek elvégzéséhez, amely az ország saját hagyományaiából és kultúrájából eredő jellemzői szerint alakul. Emellett az iszlám valláshoz kapcsolódó ügyek, amely a lakosság többségének a vallása, az Oszmán Birodalom óta közszolgálat keretében rendeződtek.¹ A hivatal tehát iszlám valláshoz kapcsolódó ügyeket szabályozza egy alkotmányosan szekuláris államban. Alkotmányjogi kötelessége a szekularizmus biztosítása, miközben az Oszmán Birodalomra visszautalva az iszlám mint többségi vallás igazgatását végzi Törökországban több mint 80 éve. Ez a nyilvánvaló paradoxon volt az oka a témaválasztásomnak, hogy feltérképezzem a hivatal működésének jogalapját képező legfontosabb jogi rendelkezéseket. Analitikus módszerrel vizsgáltam a Török Alkotmány Diyanetre vonatkozó rendelkezéseit, a hivatal történetét feldolgozó szakirodalmat és a Diyanet működését szabályozó kormányrendeleteket. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az említett paradoxon – nevezetesen, hogy az alkotmányjogi szabályozás mellett van-e lehetőség a hivatal alacsonyabb szintű jogszabályokkal történő szabályozására – a török alkotmánybíróság vizsgálatát is képezték. A vákuum feloldása formailag megtörtént ugyan a 2010. július 1-jén hozott 6002. számú törvénnyel, érdemben azonban a hivatal működését illetően változás nem történt.

KULCSSZAVAK:

jog és vallás, jogszabályi hierarchia, szekularizmus, török alkotmányjog, török jogtörténet, török közigazgatási jog, vallási ügyek

¹ <https://diyanet.gov.tr/en-US/> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

In Turkey, the Presidency of Religious Affairs (Turkish: Diyanet İşleri Başkanlığı referred to simply as the Diyanet) is a state institution established in 1924 in Article 136 of the Constitution of Turkey. According to Article 136, the Presidency of Religious Affairs shall exercise its duties prescribed in its particular law within the general administration removed from all political views and ideas, in accordance with the principles of secularism. The official website of the Diyanet states it is obvious that in any case a corporal identity is needed to carry out religious affairs pertaining to faith that stem from the country's own tradition and culture. Besides the religious affairs of the Islam which is the religion of the majority since the Ottoman Empire conducted in a sense of public service. Therefore the Office regulates Islamic religious affairs in a constitutional secular state. It also has a constitutional duty to ensure secularism, while referring to the Ottoman Empire, the Islamic majority in Turkey for more than 80 years. This obvious paradox was the reason for my choice examining the most important legal provisions that constitute the legal basis of the Office's operation. By an analytical approach I examined the provisions of the Turkish Constitution on Diyanet, the legal literature dealing with the history of the Office and the governmental decrees on the operation of the Diyanet. During the research, it became obvious that the paradox – the regulation of constitutional law contra the regulation of governmental decrees – was also the subject of the Turkish Constitutional Court in several cases. The abolition of the vacuum was made formally by Act No. 6002 (1 July 2010) but no substantive change was made regarding the operation of the Office.

KEYWORDS:

law and religion, religious affairs, rule of law, secularism, Turkish Administration Law, Turkish Constitutional Law, Turkish History of Law

1. BEVEZETÉS

Törökországban a Vallási Ügyek Elnöksége (török: *Diyanet İşleri Başkanlığı*, továbbiakban a Diyanet) egy hivatalos állami intézmény, amely az oszmán Shejk Ül-izlám² utódjának tekinthető, és a Török Köztársaság alkotmányának 136. cikkelye szabályozza.³ A hivatal saját weboldalán megfogalmazottak szerint⁴ a Diyanet feladata, hogy „*elvégezze az iszlám hittel, a vallás imádatával és etikájával kapcsolatos munkákat, felvilágosítsa a közvéleményt a vallásokról és szervezze a szent istentiszteleteket.*” A Diyanet hetente prédikációt készít a nemzet 85 ezer és több mint 2000 külhoni mecsetjének, amelyek az igazgatóság fennhatósága alatt működnek. Korán oktatást biztosít a gyermekek számára és képezi, alkalmazza valamennyi török imámot, akik jogtechnikailag közalkalmazottaknak számítanak.⁵ 2006-tól kezdődően a Diyanet hatásköre, szervezete fokozatosan nőni kezdett és megalapításának idejéhez képest 2015-re négyszeresére nőtt a költségvetése⁶ és kétszeresére – közel 150 ezer főre – a személyi állománya. 2012-ben megnyitott egy olyan televíziós állomást,⁷ amely ma 24 órán keresztül sugározza műsorát.⁸ A Korán az oktatást az általános iskolákra is kiterjesztette, „*lehetővé téve a kisgyermekek vallási életmódban való teljes elmélyülését*” és 2011 óta kérelemre fatwát⁹ bocsát ki.

A jog és a vallás ideális kapcsolatáról többféle vélemény létezik Törökországban. A Diyanet bírálói azt kifogásolják,¹⁰ hogy nem csupán azt jelenthetjük ki, hogy az állam nem az iszlámé, mint az Oszmán Birodalom idején volt, hanem azt is, hogy az iszlám egyre inkább állami intézménnyé alakult, amely nem feltétlenül jelent pozitív változást. A szekuláris államrend hívei sérelmezik a politika és a vallás szoros összefonódását, amely teret enged a fundamentalista irányzatok lopakodó térhódításának. Az iszlám szószólói – például a Din-Bir-Sen imámszövetség – berzenkednek az „állami béklyók” ellen, nagyobb teológiai függetlenséget követelnek, a prédikációk tartalmának szabad megválasztását, és azt, hogy a kormány helyett az imámok dönthessék el, ki kerül a Diyanet élére.

² Iszlám főpap, legfőbb vallási vezető. Mohamed próféta hivatalos utódának és ezzel minden muzulmán vallási vezetőjének tekintendő.

³ SAYFASI, Hata: *The Constitution of the Republic of Turkey*. Forrás: www.anayasa.gov.tr (A letöltés ideje: 2017. 02. 03.).

⁴ <https://diyanet.gov.tr/en/home> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

⁵ CORNELL, Svante: *The Rise of Diyanet: the Politicization of Turkey's Directorate of Religious Affairs*, 2015. Forrás: www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/463-the-rise-of-diyanet-the-politicization-of-turkey%E2%80%99s-directorate-of-religious-affairs.html (A letöltés ideje: 2017. 04. 10.).

⁶ LEPESKA, David: *Turkey Casts the Diyanet Ankara's Religious Directorate Takes Off*, 2015. május 17. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-05-17/turkey-casts-diyanet (A letöltés ideje: 2017. 05. 04.).

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Vallásjogi döntvények, amelyek bármilyen témában feltehetőek, de kötelező erővel nem bírnak.

¹⁰ DEMİRTAS, Serkan: *Turkey: Toward a more religious, less secular social order?*, 2017. 08. 05. Forrás: www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkey-toward-a-more-religious-less-secular-social-order-116358 (A letöltés ideje: 2018. 10. 03.).

Ahmet Davutoğlu¹¹ Törökország 29. miniszterelnöke elképzelésével összhangban egy nagyobb autonómiával rendelkező vallásügyi hivatal állt. Ő 1994-ben – még távolról sem miniszterként – azt írta egy könyvében, hogy Törökországnak az egykori kalifátus modern változatára van szüksége. Nem az oszmán mintát követő modellre, amelyben a jog és a vallás szorosan összefonódott, hanem olyanra, amely a vallási kérdéseket független, állami intézmény keretében rendezné. Az ankarai kormány számára azóta is stratégiai jelentőséggel bír, hogy a Diyanet az eddigieknél nagyobb szerephez jusson a vallási életben. Davutoğlu szerint csak erőteljesebb vallásügyi tekintéllyel tehető Törökország a muzulmán világ (egyik) vezető nemzetévé.

A kormányfő szavaival összhangban áll a Diyanet új elnökének Ali Erbaşnak az első nyilatkozata, amelyet arra vonatkozóan tett, hogy Ankara ki akarja terjeszteni a vallásügyi hivatal teológiai befolyását az ország határain kívülre.¹² Ez mintegy vallási kiegészítője volna a Davutoğlu által megfogalmazott új török külpolitikának.¹³

Néhány megfigyelő (David Lepeska,¹⁴ Svante Cornell¹⁵) szerint, amióta az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP*) Törökország jobb-közép konzervatív pártja 2002-ben hatalomra került, a Diyanet küldetése megváltozott. A vallási ügyek állami felügyeletének gyakorlásából és annak biztosításából, hogy a vallás nem kérdőjelezheti meg a Török Köztársaság „látszólag világi identitását”, elmozdult a Hanafi szunnita iszlámot, egy konzervatív életmódot promotáló állami intézménnyé, és bizonyosnak látszik, hogy a Diyanet a jövőben az eddiginél is nagyobb szerepet fog játszani a török bel- és külpolitikában.

Tény, hogy a vallás szerepének világszerte történő újjáéledésével összefüggésben Törökország kirívó eset. Mégis feltehető a kérdés: jogszerűen gyakorolja-e feladat- és hatásköreit az a hivatal, amely a modernitás és szekularizmus kiépítésére (illetve leépítésére), létrehozott, a szunnita iszlám vallásgyakorlását népszerűsítő államigazgatási szerv lett. Ahhoz, hogy a különös helyzetűnek tűnő hivatal helyzetét megértsem, tanulmányomban a Diyanet működésének jogalapját képező jogi rendelkezésekre összpontosítok a hivatal megalakulásától kezdve az 1970-es évekig.

¹¹ A neoottomán elmélet kidolgozója, Törökország miniszterelnöke 2014. június 29. és 2016. május 22. között.

¹² Prof. Dr. Ali Erbaş is appointed as the new President of Diyanet... Forrás: www.diyamet.gov.tr/en-US/Content/PrintDetail/10330 (A letöltés ideje: 2017. 11. 21.).

¹³ DOROGMAN László: *Órségváltás a diyanet élén: a török pániszlamizmus hajnala?*, 2010. november 15. Forrás: www.vajma.info/cikk/tukor/3754/Orsegvaltas-a-diyamet-elen-a-torok-paniszlamizmus-hajnala.html (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

¹⁴ A Foreign Affairs amerikai tudósítója, akit 2016. április 25. napján kiutasítottak a Török Köztársaság területéről.

¹⁵ Svéd állampolgár, a stockholmi Foreign Policy Institute kutatója.

2. AZ ELNÖKSÉG JOGI ALAPJAINAK RÖVID TÖRTÉNETE

2.1. Az 1920-as évek

A szuverenitás teljes és feltétel nélküli megszerzése érdekében az 1923-ban alapított Török Köztársaság új politikai erői számára az egyetlen irányt a modernizáció jelentette, amely elképzelés a szekularizmuson és a nemzetállam ideáján alapult.¹⁶

Mustafa Kemal Atatürk elnök szerint a szekularizmus mellett a republikanizmus az új rendszer és a nemzetállam alapja. Atatürk valláspolitikája az volt, hogy kivonja a vallást a közéletből, és elméleti hitkérdésekre, valamint az egyéni vallásgyakorlás szintjére csökkentse annak működését. A Diyanet intézménye az államalapító Kemal Atatürk reformintézkedései nyomán jött létre a múlt század húszas éveiben. A modern köztársaság létrehozója az állami vallásügyi hivatalt állította a Sejk Ül-izlám helyére, aki az Oszmán Birodalom legfőbb vallási méltósága volt.¹⁷ Az őt felváltó Diyanet hatáskörét a Sejk Ül-izlám hatásköréhez képest Atatürk drasztikusan megnyirbálta, s ezáltal lényegében véve egy felügyeleti szervet hozott létre, amelynek feladata a törökországi iszlám politikai irányítása lett. Ennek jegyében a Diyanet igazgatja az országban található mintegy 80 ezer mecsetet, folyósítja az imámok (előimádkozók) fizetését, és szabja meg a pénteki ima tartalmi irányvonalát.

A török állam megalakulása után az állami elit az alkotmány mellett egyéb jogszabályokkal próbálta biztosítani a szekularizmust. E tekintetben az alkotmány mellett a legfontosabb jogszabály az 1924. március 3. napján kelt 429. számú törvény a Vallásügyi és Vallási Alapítványok Minisztériuma (*Seriyye ve Evkaf Vekaleti*) eltörléséről. Ennek első cikkelye kimondja, hogy: „A Török Köztársaságban a nemzetgyűlés és a kabinet, amelyet a Nagy Nemzetgyűlés alakít, felelős a népet érintő törvényhozásért és a rendelkezések végrehajtásáért. A Vallási Ügyek Elnöksége, amely a köztársaság része, felelős az iszlám vallási- és hitkérdések tekintetében, valamint az egyházi alapítványok adminisztrációjáért. A hivatalnak tevékenysége során a kemáli szekularizmust felelősséggel kell képviselnie.” Ennek értelmében a vallási ügyek igazgatása, különös tekintettel a hitkérdésekre és imádságokra, a Vallási Ügyek Elnöksége hatáskörébe tartozik, a vallással kapcsolatos kérdések tekintetében pedig a jogalkotó kizárólagosan a nemzetgyűlés lett. A cikkely értelmében a Vallási Ügyek Elnöksége a miniszterelnökség alá került.¹⁸ Elnökét a köztársasági elnök javaslatára a miniszterelnök nevezte ki.

¹⁶ ADANALI, Ahmet Hadi: *The Presidency of Religious Affairs and the Principle of Secularism in Turkey*, The Muslim World, Ankara University, 2008. április 11. Forrás: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1478-1913.2008.00221.x> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

¹⁷ CAGAPTAY, Soner: *The Rise of Turkey: The Twenty-First Century's First Muslim Power*, Potomac Books, University of Nebraska, 2014, 148.

¹⁸ GÖZAYDIN, İhtar B.: *Diyanet and Politics*, The Muslim World, 98. kötet, 2008. április/június, 218. Forrás: www.ispionline.it/it/documents/Religioni2011/Gozaydin_Diyanet%20and%20Politics.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

Az új jogszabály a vallási ügyek igazgatását egy közigazgatási hivatal, nem pedig egy minisztérium keretében képzelte el. Ez kulcsfontosságú része volt az alapító politikai döntéshozatali elit általános politikájának. Törökország egy szigorúan szekuláris állam létrehozására és a társadalom modernizálására törekedett. Nem akartak egy olyan egységet a kabinetben belül, amelyik vallási ügyekkel foglalkozik. Ehelyett a vallási ügyeket egy közigazgatási egységhez rendelték, az uralkodó elit így könnyen befolyást tudott gyakorolni a vallási ügyek tekintetében.

Az 1924-ben létrehozott hivatal szervezete és hatásköre mind a mai napig változatlan maradt, pedig az 1960-as és az 1980-as katonai puccsot követően igen jelentős törvényi és intézményi változásokra került sor. A Vallási Ügyek Elnöksége jelenleg is a miniszterelnöki hivatalhoz tartozik.

Ugyan az intézmény nevében szereplő *diyanet* szó jelentése: *vallás*, általános, elsősorban morális értelemben („kegyesség”), irányzat vagy felekezeti hovatartozás megjelölése nélkül, az elnökség gyakorlatilag a szunnita iszlám vallási életét felügyeli. Tevékenységi körének megfelelően az elnökség alapításakor öt fő területet szabályozó egységből állt:¹⁹ a vallási ügyek legfelsőbb tanácsa, az oktatás, a kiadványügy, a kapcsolattartás, valamint – talán a legfontosabb – az istentiszteleti, azon belül is a hazai istentiszteleti élet szervezése. Ez a helyi muftikon²⁰ keresztül történt, akiket – akárcsak az egyes mecsetek személyzetét – az elnökség nevezett ki. Az elnökség a külföldön élő török muszlimok vallási életének szabályozására is figyelmet fordít, a határon túl működő mecsetek személyzetének, imámjainak kinevezése mellett.

A hivatal jelentős figyelmet fordít az oktatásra is. A központi intézményen kívül tartományi irodákat is működtet, amelyek további kisebb szervezeteket, főleg az egyes muftiatásokat felügyelik és koordinálják. Az elnökség munkatársai közalkalmazottak.²¹

A Vallási Ügyek Elnökségével egyszerre hozták létre a Vallási Alapítványok Általános Igazgatóságát (*Vakıflar Genel Müdürlüğü*),²² amelynek legfőbb feladata az alapítványok ingatlanvagyonának kezelése volt. Az Igazgatóság általában a muszlim kegyes alapítványokat felügyelte, de a harmincas években a keresztény (pontosabban nem muszlim) felekezetek vagyonának kisajátításakor is fontos szerepet játszott. Az egyházak ingó és ingatlan vagyona ugyanis a törvényi szabályozás sajátosságai miatt különböző alapítványok tulajdonában volt.

¹⁹ 2017-ben a Tanácsok száma a Legfőbb Tanácson kívül 13.

²⁰ Muzulmán törvénytudó pap, aki értelmezi az iszlám törvényeket.

²¹ Ez az állam által működtetett vallásügyi modell ismerős számunkra is, hiszen nem lehet nem észrevenni a hasonlóságokat a magyar Állami Egyházügyi Hivatal (1951–1989) és a török Vallási Ügyek Elnöksége között.

²² A hivatal hivatalos weboldala: www.vgm.gov.tr/ (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

2.2. Az 1930-as évek

Az 1930-as évek meghatározó politikai és ideológiai programját az egységes nemzetállam felépítése képezte. Musztafa Kemál Atatürk nacionalizmusa a török önmeghatározásban meghatározó szerepet játszott. Alaptételnek számított – amit Kemál követői még sarkosabban fogalmaztak meg –, hogy a török államban törökök élnek. Az Oszmán Birodalom sokszínűsége helyett az egységesítés lett a vezérelv. Musztafa Kemál Atatürk szerint az egységes állam létét az egységes török nemzet teszi lehetővé. Ez a nemzeti egység nyelvi, kulturális és vallási egységet jelentett. Az utóbbi elemet, a vallást, a kemáli reformok a magánszférába utalták, a köztársaság megalakulásával szekuláris államberendezkedés jött létre. A nyelvi egység megteremtését célozta mind a latin betűs írás bevezetése, mind a nyelvújítási mozgalom. A kulturális gyökerek, a közös történelem fontosságát nem kell külön kiemelni. Tehát a köztársaság legfőbb szellemi összetartó erejét a hármas egységen alapuló „török-tudat” jelentette. Így érthető, hogy az új adminisztráció úgy tekintett az etnikai és vallási kisebbségekre, mint a szeparatizmus lehetséges veszélyének hordozóira.²³

Atatürk szekularista politikája értelmében a vallást el kell távolítani a társadalmi kérdésektől és az emberek lelkiismeretére korlátozva olyan hiedelmekké kell csökkenteni, amelyek nem nyúlnak túl az emberek civil életén. A cél a vallás imádsággá redukálása volt, a meghirdetett vallás és lelkiismeret szabadságának elve pedig csak az „egyévre szabott vallást”, az imádkozási szabadságot jelentette. A jogalkotók elképzelése szerint a vallás ugyan perszonalizált, de állami beavatkozást igényel, ha annak tárgya érinti a fennálló társadalmi rendet. A Török Köztársaságot úgy tervezték, hogy szigorúan világi legyen. Musztafa Kemal Atatürk világosan kijelentette,²⁴ hogy: „Az inspirációinkat nem az Égből vagy láthatatlan dolgokból, hanem közvetlenül az életből merítjük.”²⁵ Az új vezetés célja ebben az időszakban nemcsak az állam és a politika szekularizálása és korszerűsítése, hanem a társadalom egy modern szervezetté történő átalakítása is volt. A szekularizmus hangsúlyozása a tartóoszlopát képezte annak a köztársasági elit által gyakorolt politikának, amely megszervezte és létrehozta a Vallási Ügyek Elnökségét mint az „iszlám szabályozására” létrehozott közigazgatási szervet.²⁶

Az 1924. március 3. napján kelt 429. számú törvény tehát eltörölte a Vallási Ügyek és Vallási Alapítványok Minisztériumát (törökül: *Seriyye ve Evkaf Vekaleti*) és a vallási ügyek igazgatását központi igazgatás keretében egy „elnökség” formájában képzelte el. A politikai elit, aki egy világi társadalom megépítésén fáradozott ugyanis nem szerette volna, ha a vallási ügyek adminisztrációját a kabinetben belül intézik. A vallási ügyeket „ímszolgáltatásként”

²³ CAGAPTAY, Soner: *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk?*, Routledge, New York, 2006, 102–106.

²⁴ 1937. november 1.

²⁵ MANGO, Andrew: *The Biography of the Founder of Modern Turkey*, The Overlook Press, 2002, 154.

²⁶ Szerk. KURU, Ahmet – STEPAN, Alfred: *Democracy, Islam, and Secularism in Turkey, (Religion, Culture, and Public Life)*, Columbia University Press, New York, 2012, 3–40.

képzelték el, amelynek technikai adminisztrációját egyetlen szervezet végzi.²⁷ Ez egyfelől folyamatos ellenőrizhetőséget jelentett, másfelől biztosította az ilyen összefüggésben definiált vallás és a hozzá kapcsolható kérdések ideiglenességét, folyamatos változtathatóságát. Az ellenőrzés célja annak biztosítása volt, hogy a vallási kérdések dogmatikus rendje folyamatosan változtatható legyen, azaz a vallási kérdésekben kiadott állásfoglalások ideiglenesek és társadalmi kontroll alatt tarthatók legyenek. Ebben a törvényben az elnökség szervezeti felépítése és az abban foglalt pozíciók nem voltak pontosan szabályozva, kivéve azt a rendelkezést, hogy a korábban muftikra utaló bármilyen jogszabályhely a Vallási Ügyek Elnöksége elnevezésre módosul.

A vallási igazgatási struktúrára vonatkozó jogi rendelkezések szabályait ebben az időszakban *A Vallási Elnökség költségvetéséről* című részben találhatjuk meg, amely a mindenkori éves költségvetési törvény része volt. Az 1929. június 30-i törvényhez csatolt, 1452. számú melléklet „A költségvetési szerveknél foglalkoztatottak rendszere” című táblázatban, a közalkalmazottak illetményeiről szóló részben tartalmazta először a Vallási Ügyek Elnöksége állandó hivatali pozícióit, és ez a melléklet tekinthető az elnökség első kvázi szervezeti szabályzatának, amelyet a *Hivatalos Közlönyben* tettek közzé, és 1929. június 30-án lépett hatályba.²⁸

Ehhez kapcsolódóan 1931. június 8-án fogadták el, és 1931. június 13. napján tették közzé az éves költségvetési törvényben azt a módosítást, amellyel az 1931-es pénzügyi évtől a vallási alapítványok pénzügyileg hivatalosan az Alapítványok Általános Elnökségéhez kerültek át.²⁹

A következő jelentős jogszabály a 2800. sz. törvény volt *a vallási ügyek szervezeti és hatásköri kérdéseiről*, amelyet 1935. június 14. napján fogadtak el és az 1935. június 22-i *Hivatalos Közlönyben* jelent meg mint az első a Vallási Ügyek Elnökségének szervezetére vonatkozó jogszabály. Ezzel az összes mecset és imaházakat mind személyügyi, mind igazgatási és pénzügyi kérdésekben a Vallási Ügyek Elnöksége hatásköre alá került.³⁰ Továbbá a 7. cikkely kimondta, hogy a mecseteket és imaházakat a valódi igények szerint kell osztályozni, és az új pozíciók meghatározása érdekében meg kell határozni a kombinálható feladatokat, hogy a személyzet is csökkenthető legyen.³¹ Ezzel a törvénnyel minden addigi ellentétes rendelkezés hatályát veszítette.

²⁷ Szerk. ÇINAR, Özgür Heval – YILDIRIM, Mine: *Freedom of Religion and Belief in Turkey*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2014, 15–16.

²⁸ GÖZAYDIN, İstar B.: *Religion, Politics and the Politics of Religion in Turkey*. Forrás: www.ispionline.it/it/documents/Religioni/GoZaydin_Religion,%20Politics%20and%20the%20Politics%20of%20Religion%20in%20Turkey.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

²⁹ Uo.

³⁰ GÖZAYDIN, İstar B.: *A Religious Administration to Secure Secularism: The Presidency of Religious Affairs of the Republic of Turkey*, *Marburg Journal of Religion*, Vol. 11, No. 1, 2006. Forrás: www.uni-marburg.de/fb03/ivk/mjr/pdfs/2006/articles/gozaydin2006.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

³¹ Republic of Turkey Presidency of Religious Affairs weboldala, <https://diyanet.gov.tr/en> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

2.3. Az 1950-es, 1960-as évek

Ami még ennél is fontosabb mérföldkő volt az az 5634. számú törvény, amely 1950. április 29. napján lépett hatályba. A republikánus néppárti Günaltay kabinet ugyanis jelentősen megváltoztatta a vallási ügyek szervezését. Az attitűdkülönbség különösen érdekes a korábbi törvények megalkotásához képest. Amíg korábban általában csak szavaztak a javasolt vallásügyi kérdésekről, addig ezt az attitűdöt felváltotta az igények folyamatos bejelentése és törvényjavaslatok pártkongresszuson történő felvetése. Már maga az 5634. számú törvény elnevezése is jelezte a vallási klímaváltozást. A „*Reislik*” nevet a „*Başkanlık*” váltotta fel, amely a török nyelv használatának megváltozását is tükrözte (a *reis* az „elnök” oszmán egyenértékűje, míg a *başkan* a modern török megfelelője). A törvény több egységet hozott létre a szervezetben belül. A mecsetek és imatermek gazdasági kérdéseit, amelyet az 1931-es módosítással az Alapítványok Általános Elnöksége hatásköre alá rendeltek, hosszas viták után visszakerült a Vallási Ügyek Elnöksége hatásköre alá, amely szabályozás 1965-ig volt hatályban.³²

Az ezt követően a Vallási Ügyek Elnöksége szervezeti és hatásköri kérdéseiről hozott törvény az úgynevezett 633-as számú volt, amelyet a *Hivatalos Közlönyben* 1965. július 2-án tettek közzé és 1965. augusztus 15-én lépett hatályba. A jogalkotó szándéka – véleményem szerint – itt már teljesen más mentalitást jelölt, mint amit a korábbi jogszabályok kifejeztek. Ebben a jogszabályban a vallási ügyek elnökségének feladatai lettek „az Iszlám hitre, imáira és *morális alapjaira* vonatkozó ügyek igazgatása; a társadalom vallásról történő felvilágosítása, és az imádság helyeinek kezelése”.³³ A törvény célja az volt, hogy egy olyan közigazgatási testületet alkossanak, amelynek a feladata az iszlám gyakorlóinak általános, napi szükségleteinek kielégítésére szolgáló közszolgáltatások igazgatása (ahol a népesség mintegy 95%-a az iszlámhoz tartozik). Azonban a korábbiakhoz képest jogszerűen hozzárendelni ehhez a szervezethez egy olyan funkciót, mint „az iszlám erkölcsi alapjaihoz kapcsolódó ügyek igazgatása”, a morális alapok kitétel hangsúlyozása – szerintem – azt jelzi, hogy az állam a szervezetet ideológiai eszközként tervezte használni a köztársasági alapító elit eredeti szándékától eltérő módon. Maga a szóhasználat, egy olyan kényes ügyben, mint a vallás szabályozása egy szekuláris államban szerintem azt jelzi, hogy az állam egy adott vallás propagálását és védelmét biztosítja, amely összeegyeztethetetlen a szekuláris állam fogalmával. Bár feltételezhetjük, hogy az 1960-as évek törvényhozóinak célja az volt, hogy javítsák azt a kemáli hibát, amely nem ismerte el megfelelően az iszlám szerepét a török identitás kialakulásában, de ezzel együttvéve is nyilvánvaló a megfogalmazás jogi alkalmatlansága.

Az 1965-ös törvény elfogadása után a vallási ügyekkel kapcsolatos jogi szabályozás kormányrendeletekkel történt. Mivel mind az 1961-es, mind az 1982-es alkotmányban megállapították, hogy a szervezetet törvényi szinten kell szabályozni, ez a gyakorlat

³² JUNG, Dietrich – RAUDVERE, Catharina szerk.: *Religion, Politics and Turkey's EU Accession*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, 163.

³³ JUNG–RAUDVERE: *i. m.*

nyilvánvalóan ellentétes volt az alkotmánnyal. Ami még fontosabb, hogy az ily módon hozott rendelkezések túlnyomó többségét az alkotmánybíróság hatályaon kívül helyezte, mint a szekularizmus alkotmányos alapelveivel, valamint a modern jogállam követelményeivel összeegyeztethetetlen rendelkezéseket, nyomatékosítva, hogy az intézmény működése súlyosan sérti a jogállami követelményeket.

2.4. A jogi anomália évei: 1970–2010

1975-ben Törökország Nemzetgyűlése új törvényt hozott létre, amely jelentősen megváltoztatta az addig vallási ügyekkel kapcsolatos nagyszabású rendszert, lehetővé téve bizonyos kérdésekben a kormányrendeletekkel történő szabályozást. Az új 1893. számú törvényt 1975. május 6-án küldték ratifikálásra a köztársasági elnöknek, de az akkori hivatalban lévő Korutürk elnök visszaküldte a jogszabályt a török nemzetgyűléshez ismételt felülvizsgálatra az alkotmány 93. cikkelyére hivatkozással. A 1893. számú törvény felülvizsgálata során a nemzetgyűlés alapvető változtatásokat hozott létre a törvényben, de a visszaküldés okát képező jogszabályhelyet gyakorlatilag érintetlenül hagyták. A nemzetgyűlés azon rendelkezések tekintetében, amelyek nem igényelték az elnök jóváhagyását egy második fordulóban (az 1893. számú törvény elutasításának indoklásán túlmutató változtatások miatt) 1982. számú törvény néven 1976. április 26-i hatállyal elfogadta és április 3. napján meg is küldte közzétételre a jogszabályt. A köztársasági elnök azonban a kifogásolt törvényhelyen kívüli változtatások miatt 1967. május 7-én ismételtén visszaküldte a nemzetgyűlésnek felülvizsgálatra. A felülvizsgálatot a nemzetgyűlés visszautasította. E kérelem elutasítása miatt a köztársasági elnök 1979. április 30-án alkotmánybírósághoz fordult, hogy a jogszabály a törvényalkotás módja miatt összeegyeztethetetlen az alkotmány rendelkezéseivel. Ezt az alkotmánybírósági határozatot a *Hivatalos Közlönyben* tették közzé 1980. május 11-én, azzal a követelménnyel, hogy a kifogásolt jogszabályt legkésőbb egy évvel később felül kell vizsgálni. Ugyanakkor sem ebben a dátumban, sem a későbbiekben semmiféle törvényi rendelkezés nem született, az Elnökség igazgatási kérdéseit változatlanul miniszteri rendeletek és egyéb adminisztratív előírások szabályozták.³⁴

Mivel a jogszabállyal kapcsolatban nem történt felülvizsgálat és további esetleges változtatás, felmerült a kérdés: vajon a 633. számú törvény rendelkezései ismét hatályba léphetnek-e? Ezt a problémát az Államtanács Harmadik Kamarája a következő döntéssel oldotta meg (E.1971/22, K.1971/36): a korábbi 633. számú törvény nem lép automatikusan hatályba, mert a jogalkotásra és módosításra kizárólagos hatáskörrel rendelkező szerv a nemzetgyűlés és az alkotmánybíróság döntései nem bírnak visszaható hatállyal. Tehát az 1982. számú törvény megsemmisítése után a 633. számú törvény nem lépett automatikusan életbe. A Vallási Ügyek Elnökségét érintő jogi vákuumot 2010. július 1-jén

³⁴ ÖZYURT, Ahu: *Law and Order in Turkey*, 2016. március 2. Forrás: www.hurriyetdailynews.com/opinion/ahuozyurt/law-and-order-in-turkey-95897 (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.).

a 6002. számú törvény oldotta fel, amely gyakorlatilag a 633. számú törvény módosításának tekinthető. 2010-ig tehát ez a hivatal egy olyan központi közigazgatási egységként működött, amelynek gyakorlatilag nem volt jogalapja.³⁵

3. KONKLÚZIÓ

Atatürk szekularista politikája értelmében a vallást el kell távolítani a társadalmi kérdésektől és az emberek lelkiismeretére korlátozva olyan hiedelmekké kell csökkenteni, amelyek nem nyúlnak túl az emberek civil életén. A cél a vallás imádsággá redukálása volt, a meghirdetett vallás és lelkiismeret szabadságának elve pedig csak az „egyenre szabott vallást”, az imádkozási szabadságot jelentette. A jogalkotók elképzelése szerint a vallás ugyan perszonalizált, de állami beavatkozást igényel, ha annak tárgya érinti a fennálló társadalmi rendet.

A török állam megalakulása után az állami elit az alkotmány mellett egyéb jogszabályokkal próbálta biztosítani a szekularizmust. Az alkotmány 2. cikkelye mellett az ezzel kapcsolatos legfontosabb jogszabály az 1924. március 3. napján kelt 429. számú törvény a Vallásügyi és Vallási Alapítványok Minisztériuma (*Seriyye ve Evkaf Vekaleti*) eltörléséről szóló volt. A minisztérium helyett megalapították a Vallási Ügyek Elnökségét, amely közigazgatási szervként felelős lett az iszlám vallási és hitkérdések, valamint az egyházi alapítványok adminisztrációjának tekintetében. A hivatal a vallási ügyek igazgatását, különös tekintettel a hitkérdések és imádságok ügyeit látja el, tevékenysége során pedig a kemáli szekularizmust kell képviselnie, a vallással kapcsolatos kérdések tekintetében pedig a jogalkotó kizárólagosan a nemzetgyűlés lehet.

Az 1924-ben létrehozott hivatal szervezete és hatásköre mind a mai napig változatlan maradt.

Az Elnökség első szervezeti szabályzatát az 1929. június 30-i törvényhez csatolt, 1452. számú melléklet „A költségvetési szerveknél foglalkoztatottak rendszere” című táblázat a közalkalmazottak illetményeiről szóló rész tartalmazta. A szervezetre vonatkozó első törvény az 1935. június 14. napján elfogadott és 1935. június 22. napján közzétett 2800. számú törvény volt, amellyel az összes mecset és imaterem mind személyügyi, mind igazgatási és pénzügyi kérdésekben a Vallási Ügyek Elnöksége hatásköre alá került.

A hivatalt érintő jelentős ideológiai változtatást az 1965. év hozta el. Az 1965. július 2-án hozott 633. számú törvény egy teljesen más jogalkotói szándékot jelölt, mint amit a korábbi jogszabályok kifejeztek. Ebben a jogszabályban a vallási ügyek elnökségének feladatai lettek az iszlám hitre, imáira és *morális alapjaira* vonatkozó ügyek igazgatása, a társadalom valársról történő felvilágosítása, és az imádság helyeinek kezelése. Az iszlám erkölcsi alapjaihoz kapcsolódó ügyek igazgatása kitétel – véleményem szerint – azt jelzi, hogy az állam

³⁵ MESSNER, Francis: Public Funding of Religious in Europe. In: MESSNER, Francis: *Differential, Disguised, and Deterritorialized: State Funding of Religion in Turkey*, Routledge, New York, 2015, 156–166.
<https://diyanet.gov.tr/en/>

a szervezetet ideológiai eszközként tervezte használni a köztársasági alapító elit eredeti szándékától eltérő módon, amely összeegyeztethetetlen a szekuláris állam fogalmával. Emellett a jogszabály elfogadását követően a vallási ügyekkel kapcsolatos jogi szabályozás kormányrendeletekkel történt. Mivel mind az 1961-es, mind az 1982-es alkotmányban rögzítették, hogy a szervezetet törvényi szinten kell szabályozni, ez a gyakorlat nyilvánvalóan ellentétes az alkotmánnyal. Ami még fontosabb, hogy az ily módon hozott rendelkezések túlnyomó többségét az alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte mint a szekularizmus alkotmányos alapelvével, valamint a modern jogállam követelményeivel összeegyeztethetetlen rendelkezéseket, nyomatékosítva, hogy az intézmény működése súlyosan sérti a jogállami követelményeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ADANALI, Ahmet Hadi: *The Presidency of Religious Affairs and the Principle of Secularism in Turkey*, The Muslim World, Ankara University, 2008. április 11. Forrás: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1478-1913.2008.00221.x> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
2. CAGAPTAY, Soner: *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk?*, Routledge, New York, 2006.
3. CAGAPTAY, Soner: *The Rise of Turkey: The Twenty-First Century's First Muslim Power*, Potomac Books, Universtiy of Nebraska, 2014.
4. CORNELL, Svante: The Rise of Diyanet: the Politicization of Turkey's Directorate of Religious Affairs, 2015. Forrás: www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/463-the-rise-of-diyamet-the-politicization-of-turkey%E2%80%99s-directorate-of-religious-affairs.html (A letöltés ideje: 2017. 04. 10.)
5. Szerk. ÇINAR, Özgür Heval – YILDIRIM, Mine: *Freedom of Religion and Belief in Turkey*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2014.
6. DOROGMAN László: *Örségváltás a diyanet élén: a török pániszlamizmus hajnala?*, 2010. november 15. Forrás: www.vajma.info/cikk/tukor/3754/Orsegvaltas-a-diyamet-elen-a-torok-paniszlamizmus-hajnala.html (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
7. GÖZAYDIN, İhtar B.: *Diyanet and Politics*, The Muslim World 98. kötet, 2008. április/június. Forrás: www.ispionline.it/it/documents/Religioni2011/GoZaydin_Diyanet%20and%20Politics.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
8. GÖZAYDIN, İhtar B.: A Religious Administration to Secure Secularism: The Presidency of Religious Affairs of the Republic of Turkey, *Marburg Journal of Religion*, Vol. 11, No. 1, 2006. Forrás: www.uni-marburg.de/fb03/ivk/mjr/pdfs/2006/articles/goezaydin2006.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
9. GÖZAYDIN, İhtar B.: *Religion, Politics and the Politics of Religion in Turkey*. Forrás: www.ispionline.it/it/documents/Religioni/GoZaydin_Religion,%20Politics%20and%20the%20Politics%20of%20Religion%20in%20Turkey.pdf (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
10. Szerk. JUNG, Dietrich – RAUDVERE, Catharina: *Religion, Politics and Turkey's EU Accession*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
11. Szerk. KURU, Ahmet – STEPAN, Alfred: *Democracy, Islam, and Secularism in Turkey, (Religion, Culture, and Public Life)*, Columbia University Press, New York, 2012.
12. LEPESKA, David: *Turkey Casts the Diyanet Ankara's Religious Directorate Takes Off*, 2015. május 17. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-05-17/turkey-casts-diyamet (A letöltés ideje: 2017. 05. 04.)
13. MANGO, Andrew: *The Biography of the founder of Modern Turkey*, The Overlook Press, 2002.
14. MESSNER, Francis: Differential, Disguised, and Deterritorialized: State Funding of Religion in Turkey. In: MESSNER, Francis: *Public Funding of Religious in Europe*, Routledge, New York, 2015.

15. ÖZYURT, Ahi: *Law and Order in Turkey*, 2016. március 2. Forrás: www.hurriyetdailynews.com/opinion/ahu-ozyurt/law-and-order-in-turkey-95897 (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)
16. Prof. Dr. Ali Erbaş is appointed as the new President of Diyanet... Forrás: www.diyanet.gov.tr/en-US/Content/PrintDetail/10330 (A letöltés ideje: 2017. 11. 21.)
17. DEMİRTAS, Serkan: *Turkey: Toward a more religious, less secular social order?*, 2017. 08. 05. Forrás: www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkey-toward-a-more-religious-less-secular-social-order-116358 (A letöltés ideje: 2018. 10. 03.)
18. SAYFASI, Hata: *The Constitution of the Republic of Turkey*. Forrás: www.anayasa.gov.tr (A letöltés ideje: 2017. 02. 03.)

Internetes forrás:

1. Republic of Turkey Presidency of Religious Affairs weboldala: <https://diyanet.gov.tr/en> (A letöltés ideje: 2017. 05. 03.)

Siska Katalin (siska.katalin@law.unideb.hu) kutatási területei: egyetemes állam- és jogtörténeti kutatásaiban elsősorban az iszlám jog kodifikációjára, a késő Oszmán Birodalom és a korai Török Köztársaság jogfolytonosságának igazolására specializálódott. Ennek keretében a késő Oszmán Birodalom, valamint a fiatal Török Köztársaság közigazgatás-történetét és alkotmányjogi fejlődését vizsgálja.

Kutatásaiban különös figyelmet szentel Mustafa Kemal Atatürk politikai, diplomáciai és jogi eredményeire, valamint a vezető és jogi intézkedései magyarországi sajtó visszhangjára, Magyarország és Törökország korabeli diplomáciai kapcsolataira.

Az iszlám jogi kutatásaiban kedvelt témái közé tartozik a nők jogi helyzetének a megítélése, külön figyelmet szentelve a török nők jogi helyzetére. Szívesen foglalkozik a török jogi kodifikáció fejlődésével, amelyet a premongol kortól a 19. századig vizsgál, ideértve a szunnita hagyományok, kánonok és az oszmán jogfelfogás ötvözésének vizsgálatát. Nemzetközi jogi kérdések tekintetében kedvelt kutatási területei a migrációs jog kialakulásának története, a török identitás definiálása, valamint a török nemzetiségi kérdések vizsgálata.